

پوختەى وتار

بابەتى ئەم وتارە، تاوتوو كردنى شېۋازى ھاوسەنگىيە لە شېئىرى نالىدا. ناسىنى پېكھاتەى شېۋازى ھاوسەنگى لە شېئىرى نالىدا، كەشى پېۋەندى شېۋازى ھاوسەنگى دە گەل چەمكە خوازراۋەكانى نالى، ناسىنى زۆرتى شېۋازەكانى ئافراندىن و داھېنان وە ھەر وەھا تېگە پىشتى زىادتر لە ماناى شېئىرەكانى نالى مەبەستە سەرەككەكانى ئەم توئىنەو پېك دېن.

كومەلى پىژەيى، كۆى شېئىرەكان و بارستايى نمونەى ئەم توئىنەو، شېئىرە كوردىيەكانى نالىيە. زىدەر، ديوانى نالى بە نقىسىارى عەبدولكەرىم مودەپرېس و ھارىكارانە وە ھۆكارى ھەلزاردى ئەم كىتەبە، وردبوانەوى زۆرتە لە ھەلەگى (تصحیح)، بە تايبەت كەلك وەر گرتن لە ھەلەگى بەراوردى (تصحیح قىياسى) وە شتانى تر لەم بابەتە. دەرەنجام ئەو ھەمان بۆ دەر دەخا كە نالى لە ناستىكى ناسايى و سروسى لە ھەموو جۆرەكانى شېۋازى ھاوسەنگى وەكوو لىقىكى زانستى رەوانىيى وە ھەر وەھا يەكك لە تايبەتمەندىيە ھەرەگىرنگەكانى سەبكى ھىندى كەلكى وەرگرتوو كە ئەمەش دەسلەتتى ئەدەبى نالى لە بوارى ئاگادارى بە سەر ئەم زانستە وە ھەر وەھا زمانە كانى فەرمى و باوى سەردەم واتە عەرەبى و فارسى پىشان ئەدا. لە بوارى نىۋەرپۆكەو نالى زۆرتە بۆ پىداھەنگوتن و وەسفى يارى راستەقىنە يان خەيالى و دەر بىنى سۆزى ئەو پىندارانەى خۆى لەم شېۋازە ئەدەبىيە كەلكى وەرگرتوو كە ھۆكارى ئەم باسانە لە دەقى ئەم وتارە دا بە وردى خراۋنەتە بەر باس و لىكۆلېنەو.

ۋشە بنەرتىيەكان: رەوانىيى، شېۋازى ھاوسەنگى، نالى، شېئىر.

۱. پىشەكى

نالى (۱۲۷۱-۱۲۷۱ ك.م./۱۸۰۰-۱۸۵۶ ز)، يەكك لە گەورەترىن شاعىرانى كوردى سەدەى سىز دەيەم بوو كە زۆر كەس لە سەر شېئىرەكانى دواون، چ ئەوانەى لە سەرنوسخە دەستنوسەكان كاربان كىردوو و دواى بەراورد كىردى ئەو نوسخانە، پافە و لىكۆلېنەو خۆيان لە سەر شېئىرى نالى نووسىو و چ ئەوانەى تىشكىيان خستۆتە سەر شېئىرەكان يان بابەتەك لە شېئىرى نالى، يان ئەوانەى بە شېئىرى بەراوردى (تطبىقى) شېئىرى نالىيان دە گەل شېئىرى شاعىرانى تر ھەلسەنگاندوو: بەلام سەرەپاى ئەم ھەموو ھەولانە، زۆر لايەن لە شېئىرى نالى ھەن كە كەمتر خراۋنەتە بەر باس و لىكۆلېنەو.

يەكك لە و لايەنانە كە لە شېئىرى شاعىرانى گەلەكەمان بە گشتى و لە شېئىرى نالى بە تايبەتى زۆر بەرچاۋە، شېئىرە و پادەى كەلك وەرگرتنە لە زانستەكانى وئەوانى كە بىتەين لە رەوتى روون كىردنەو ھى ماناى دووھم و ناراستەقىنەى رستەكان (معانى)، دە رېئى ماناىك بە شېۋازى جۇراوجۇر (بيان) وە ھۆكارەكانى پېكھاتەى موسىقاى بېژەيى يان واتايى (بديع)؛ كە ئەم سى شېۋازە ئەدەبىيە سى لىقى زانستى رەوانىيى (بلاغە) پېك دېن وە يەكك لە تايبەتمەندىيە ھەرەگىرنگەكانى جوانىناسى ئەدەبى كلاسىك، پادە و شېئىرى بەكارھىنانى ئەم

زانسته بووه. «نهم بارودوخه نهدهببیهی نالی تیا ژباوه، کاری تیکردووه و زیرهکی و بلیمهتییهکهی پای پیوهناوه هرچی جوانکاری و وشه نارایی هیه به کاری بیخ، له بهر نهوه شیعرهکانی بیجگه له قوولئ مهعنا و ناسکی هیما، پریشن له موحه سسیناتی بهدیعی.» (موده پریس و ناریکاران، ۱۳۹۲: ۱۶).

نالی له زانستی بهیاندنا، وه کوو یه کیک له سئ لقه گرنهگهکانی زانستی رپوانیژی یان بهلاغه؛ له هر چوار نهوعی نهم زانسته واته ویچواندن (ته شیبه)، خوازتنه وه (ئیستعاره)، درکه (کینایه) وه خوازه (مهجاز) که لکی وه رگرتووه؛ مه بهستی نهم وتاره خستنه بهر باسی لقیکه له ویچواندن له ژیر ناوی شیوازی هاوسه نگی (اسلوب معادله) و راده و چۆنیته تی که لک وه رگرتی نالی له م شیوازه نهدهببیه.

۲. شیوازی هاوسه نگی به شیوهی گشتی

نهم زاراوویه چه ند سائیکه (زۆرتتر له نهدهببیاتی فارسیدا) بووه ته قسهی سهر زاری توپزه ران، شیوازاناسان وه نهو که سانهی که کاری نهدهبی نه که ن. داهینانی نهم زاراوویه نه گه رپته وه بو توپزینه وه کهانی د. شه فیعی که دکه نی له مهر شیوازهکانی خه یال و رپوتی گه شه کردنی رپه وانبژی شاعیر له کتیی "شیوازهکانی خه یال له شیعرای فارسی". به ریزیان که باس له شیوازهکانی خه یال نه کا بوجیاوازی دانان له نیوان ته مسیل و چه مکهکانی هاوچه شن، له روانگهی زمانه وانیه وه (Linguistics) باسی لئ نه کا و نه ئن: «ته مسیل له مانای ورد و بنه رپتیدا- که ته وه رهی تاییه تمه ندیبهکانی شیوازی هیندییه- نه توانئ به شیوهی هاوتایی و هاوسه نگی دوو رسته بخرتته به رباس ولیکوئینه وه، وه تا راده یه کی زۆر کوی نهو شتانهی دواینه کان پی نه لئ "ته مسیل" هاوتایه که (معادله) که به گوپرهی چه شنیک ویکچوون له نیوان دوو لایه نی دپر (بهیت) یان دوو نیوه دپر (مسره) به دی نه کرئ. شاعیر له نیوه دپری یه که مدا شتیک نه ئن وه له نیوه دپری دوو مدا شتیک تر، به لام دوو لایه نی نهم هاو سه نگیبه له رنکهی ویکچوونه وه نه توانن پیکه وه جیکورکی بکه ن وه رنکه بو به رگری له به هه له تیگه بشتن بتوانن ناوی "شیوازی هاوسه نگی" بو دابنئین تا نهو شتانهی که پیشینیان پیمان گو تووه "ته مسیل" یان "چواندن ته مسیلی" (تشبیه تمثیلی) وه هر وه ها به کارهینانی په ند (مئل) که تپه لکی شانی په ندیکی به ناوبانگه له هه لیه ستدا (ارسال المثل) وه بووه ته هو هی هه لئی هه ندئ له ویزه وانان و به ته مسیلیان زانیوه: له باز نهی پیناسه که مان هه لایرئین» (شه فیعی که دکه نی، ۱۳۹۲: ۸۴).

شیوازی هاوسه نگی جوړیکه له ته مسیل، به لام هر ته مسیلیک شیوازی هاوسه نگی نیبه «مه به ستم له شیوازی هاوسه نگی، پیکهاته یه کی رپزمانییه، هه موو نهو نمونانه که به ناوی ته مسیل نه هتیرئین راستینه و گه واهی شیوازی هاوسه نگی نین. شیوازی هاوسه نگی نه وه یه که دوو نیوه دپر له بواری رپزمانییه وه به ته وای سهر به خوین وه هیچ پیتی پیوه ندی یان مه رج یان شتیک تر، ته نانهت له بواری ماناشه وه (نه ته نها له بواری رپزمانییه وه) پیوه ندیده ری دوو نیوه دپر نه بن.» (شه فیعی که دکه نی، ۱۳۸۹: ۶۲).

شیوازی هاوسه نگی نامرازئکی کارامه یه بو نافراندنی ناواختیکی نوئ: شاعیر له نیوه دپری یه که مدا دروشمیک (زۆرتتره قلی) دینتته ناراه دواپی بو سه لماندن و ته که ی، وینه یه کی هه سته پ کراو (محسوس) نه هیئ، نهم شیوازه یه کن له تاییه تمه ندیبه گرنهگهکانی سه بکی هیندی یان ئیسفه هانییه «سه بکی هیندی له سهره تاکانی سه دهی یازدهی کوچی تا نیوانی سه دهی دوازدهیم به ماوهی ۱۵۰ سال له نهدهبیاتی فارسیدا باو بووه» (شه میسا، ۱۳۸۳: ۲۷۳). «هونه ری شاعیر له نیوه دپری دووه مدا خو نه نوئئ وه نیوه دپری یه که م که شوعار و دروشمیک زۆرتتره قلیبه که متر بایه خی نه ده بی هیه و له روانگهی ره خه ی نه ده بییه وه پی ناوترئ شیعر، به لام نیوه دپری دوو م که شوعاره که نه کا به شیعر، نه بن نوئ و سرنج پاکیش بن» (هه مان: ۲۷۷). نه وه مان له بیر نه چی نهو شته ی که نهو دوو نیوه دپره به روا لته

سهر به خوځته پټکه وه پټوهند نه دا و له نيوانياندا ته بابي يه ک پټک ديځي، وټچواندنه. « نه وان (شاعيرانی شيوازی هيندی) به نيوه ديځي يه که م که گرنګ نيبه "پيش نيوه ديځي" و به نيوه ديځي دووهم که به رهه ست (محسوس) و هونه ريبه " نيوه ديځي به رچاو "يان نهوت» (هه مان: ۲۷۹). بهرله وهی بچينه سهر نمونه ی شيوازی هاوسه نگی له شيعری شاعيرانی سه بکی هيندی و دواتر ليکدانه وهی هم شيوازه له شيعری ناليدا، ناماژه به چند خال پيوسته:

۱- له شيعری شاعيرانی بهر له سه بکی هينديش که لک وه رگرتن له شيوازی هاوسه نگی به دی نه کړت « هم شيوازه نه ده بيبه تايبه ت به شاعيرانی سه بکی هيندی نيبه وه له چاخه کانی بهر له وانيش له نيوان شاعيرانی سه بکی خوراسانی، نازه ربايجانی وه عيراقيش له م شيوازه که لک وه رگراوه ته نانه ت هه ندی له نو سه رانيش هم نامرازه نه ده بيبه يان به کار هيناوه: شتيک که بوته هوی نه وهی که هم شيوازه بچ به تايبه تمه نديبه کی گرنگی سه بکی هيندی، رڼه ی زوری به کار هينانی هم شيوازه به تا ږاده يه که که له هه رلا په ږه يه که له ديوانی شيعری شاعيرانی هم سهرده مه دا، نمونه که لک به دی نه کړی « (خوسره وی، ۱۳۸۹: ۶۱).

لطف لفظت کی شناسد مرد ژاژ و ترهات	من و سلوی را چه داند مرد سپر و گندنا (سه ناپی).
کارهر موری نباشد با سلیمان گفتگو	يارهرسگيان نباشد راز دار پادشا (سه ناپی)
کامجويان را ز ناکامی چشيدن چاره چيست	بر زمستان صبر بايد طالب نوروز را (سه عدی).
مقدار يار هم نفس چون من نداند هيچ کس	ماهی که بر خشک اوفتد قيمت بداند آب را (سه عدی).

۲- هه ندی جار شيوازی هاوسه نگی له دوو ديځر دايه، له ديځي يه که مدا و ته يه کی زورتر ناوه زی دپته نارواوه و شاعير دروشميک به کار ديځي وه له ديځي دووهمدا به که لک وه رگرتن له وټچواندن له نيوان هم چه مکه و سروشتدا پټوهند بيبه ک پټک ديځي واته بو سه لماندنی نه و شو عاره به لگه يه که له سروشت نه هينځته وه:

مرا از اختر دانش چه حاصل	که من تاريکم او رخشنده رخشا
چه راحت مرغ عيسی را ز عيسی	که همسايه است با خورشيد عدرا (خاقانی)
امروز اگر مراد تو برناید	فردا رسی به دولت آبا بر
چندین هزار امید بنی آدم	طوق شده به گردن آبا بر (تورک کشی ثیلاقی)

۳- مه رج نيبه هه مووکات يه کی له نيوه ديځر کان بهر ناوه ز (معقول) و نه وی تریان به رهه ست (محسوس) بچ، زور جار هه ر دوو نيوه ديځر که به رهه ستن. «له شيوازی هاوسه نگی نيز ته ره م بابه تيکی عه قلی به بابه تيکی هه ست پکراو ناشو پيځر گرنګ نه وه يه بتوانين له نيوان دوو نيوه ديځر دا هيمای چو نيه ک (علامت مساوی) دابنيځن « (شه فيعی که دکه نی، ۱۳۷۱: ۶۳ به و ته ی مونه ززیځی، ۱۳۸۹: ۱۳۵).

احتمال نيش کردن واجب است از بهر نوش = حمل کوه بيستون برباد شيرين بار نيست (سه عدی).

۴- مه رج نيبه هه مووکات نيوه ديځي يه که م (پيش نيوه ديځي) بهر ناوه ز بچ و نيوه ديځي دووهم (نيوه ديځي به رچاو) به رهه ست؛ هه ندی جار پټکه وه جيگه نه گوږ نه وه:

در جيب غنچه بوی بهار است و رنگ هم	=	بی فيض نيست گوشه ی دلهاي تنگ هم (که ليم کاشانی)
له مروځي دلته نگيش نه توانين که لک وه رگرتن = له ناوچرودا هه م په رنگ هه يه و هه م بوځن (چروی دلته نگيش وه کوو گوډل په رنگ و بوځي هه يه).		

چه‌ند وټنه‌یه‌ک شیوازی هاوسه‌نگی له شیعی شاعرانی سه‌بکی هیندیدا:

آدمی پیر چو شد حرص جوان می گردد	خواب در وقت سحرگه گران می‌گردد (سائیب).
ریشه ی نخل که‌نسال از جوان افزونتر است	بیشتر دل‌بستگی باشد به دنیا پیرا (سائیب).
انتظار فیض عشق از خامی خود می کشم	چوب ترا سعی آتش دیر روشن می کند (بیدل).
مهر خاموشی حصارى شد ز کج فهمان مرا	ماهی لب بسته را اندیشه از قلاب نیست (سائیب).
صورت نبست در دل ما کینه ی کسی	آینه هرچه دید فراموش می کند (سه‌لیم تهرانی).
پیشانی عفو تورا پرچین نسازد جرم ما	آینه کی برهم زند از زشتی تمثال‌ها (سائیب)

۳- شیوازی هاوسه‌نگی له شیعی نالیدا

نالی، جگه له زمانی کوردی که زمانی زگماکی بووه، به سهر زمانه‌کانی فارسی، عهره‌بی و تورکیشدا زال بووه و شیعی شاعرانی نه‌و زمانانه‌شی خویندوتوه و به‌م زمانانه‌ش شیعی داناون:

نالیا نه‌م غه‌زله ت تازه به تازه وتووه به دوسه‌د "مه‌سنه‌وی" و "لوبی لوبایی" ناده‌م (۶/۳۱۷)*.

نییه ده‌خلم له "شانامه" و مه‌سافی، غه‌یری نه‌م نوکته که کوشته‌ی به‌ندی تویه هه‌رکه‌سئ نازادو نازابن (۳/۶۰۵).

فارس و کورد و عه ره‌ب هه‌ر سیم به ده‌فته‌ر گرتووه نالی نه‌مرؤ حاکمی سئ مولکه دیوانی هه‌یه (۱۰/۵۸۲).

نالی جگه له فارسی وعه ره‌بی به تورکیش شیعی گوتووه:

نفس ساعت گپی ایشلر سه‌گر یاد ایله طاعتدر برآنک قورمه‌سی پیریولنه احیای ساعتدر (۱/۲۲۸).

«نالی له سه‌ره‌تای چه‌رخي نۆزده‌یه‌مدا ژیاوه. له‌و سه‌رده‌مه‌دا زمانی باوی نه‌ده‌بی بریتی بووه له زمانی عهره‌بی و فارسی و تورکی، چونکه

*شایانی باسه سه‌رچاوه‌ی هه‌مو نمونه‌شعیرییه‌کانی نالی، دیوانی نالی لیکدانه‌ره‌ی ماموستا مودهرریس و ناریکارانه، له‌رینفرینسی دیرمکاندا لایه‌نی راستی جیاکار (ممیز)، پیشانده‌ری

ژماره ی لایه‌ره، وه لایه‌نی چه‌پ پیشانده‌ری ژماره ی دیره‌کعبه له و لایه‌ره‌دا

کوردستان یا سه‌ر به‌ئیمپراتوریه‌تی عوسمانی یا ئیران بووه و زمانی ره‌سی، فارسی یان تورکی بووه، بیجگه له‌وه‌ش که زمانی عهره‌بی

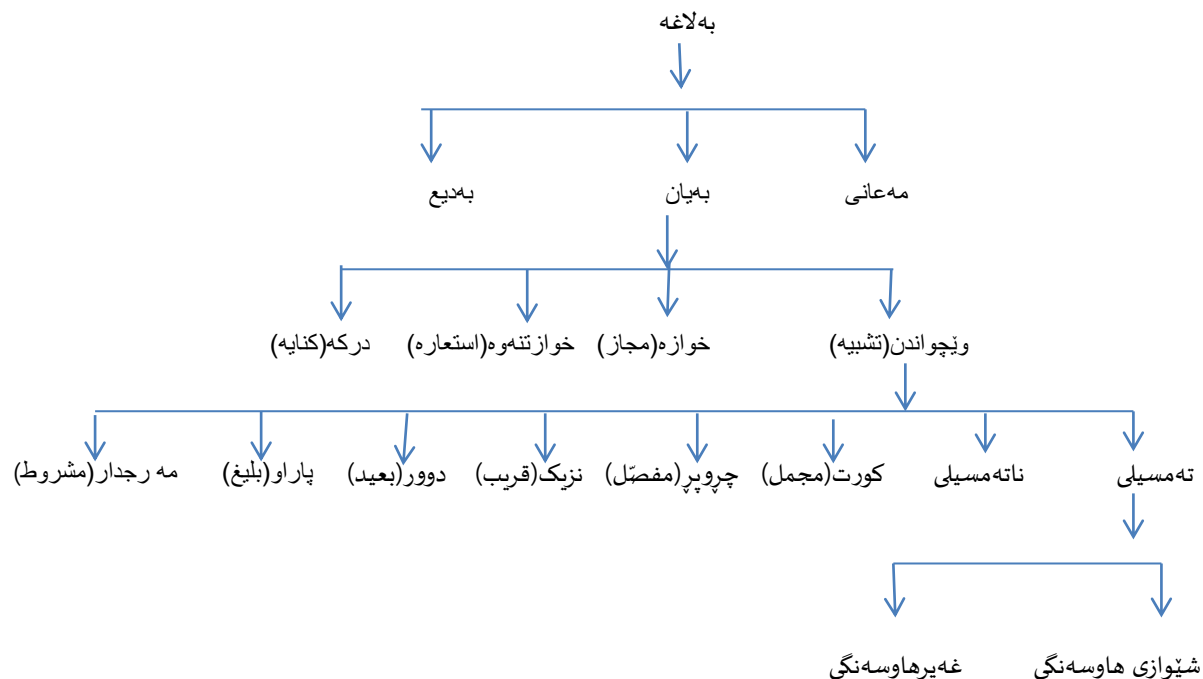
زمانی ئایینی پیروزی ئیسلام بووه و کوردستانیش تیکرا به‌کیک بووه له ولاته ئیسلامه‌کان» (مودهرریس و ناریکاران، ۱۳۹۲: ۴۸).

به‌له‌به‌رچاوغرتنی ده‌سه‌لاتی نالی به سه‌ر زمانه‌کانی فارسی، عهره‌بی و تورکی، زورئاساییه که ناوه‌رؤک و شیوازی شیعی شاعرانی

هاوچه‌رخي نه‌و زمانانه کارتیکردنیان له سه‌ر شیعی نه‌م شاعیره بیی هه‌لبه‌ت هه‌روه‌کوو پیشتر ناماژه‌مان پ‌نکرد نه‌م شیوازه نه‌ده‌بییه

(شیوازی هاوسه‌نگی) نه‌تایبه‌ت به سه‌بکی هیندی بووه نه شاعرانی فارس؛ به‌لکوو نه‌م شیوازه جوړیک بووه له "ته‌مسیل" که نه‌ویش

چه‌شنیک "وینچواندنه" و وینچواندنیش به‌کن له چواربه‌شی "به‌یانه" و به‌یانیش لقیکه له زانستی ره‌وانبیزی یان "به‌لاغه‌ت".

۱-۳. پیکہاتہی شیوازی ہاوسہ نگی له شیعی نالیدا:

پیکہاتہی شیوازی ہاوسہ نگی له شیعی نالی جوراوجورن کہ لڑہدا باسی لئ نہ کہین:

۱-۳. نیوہدپری یہ کہم بہرناوہز، نیوہدپری دووہم بہرہست:

نہم جورہ پیکہاتہ له شیوازی ہاوسہ نگیدا، باوترین و ہر وہا گونجاوترین چہ شنی شیوازی ہاوسہ نگییہ «نہم پیکہاتہ گونجاوترین شیوہی پیکہانانی شیوازی ہاوسہ نگییہ له بہرئوہی کہ یہ کئ له مہ بہستہ کانی شاعیر (له کہ لک وەرگرتن له م شیوازه) پروون کردنہوہی چہ مکیکی ہست پئ نہ کراو، ئالوز و جیگہی تپرامانہ، بہ یارمہ تی خواستن له چہ مکیکی بہرہست، ئاسایی، گشتی وئہ زموون کراو» (حہ کیم نازہر، ۱۳۹۰: ۱۷۲).

شیعی خہ لقی کہی دہ گاتہ شیعی من بؤنازی کہی له دیققہ تدا پتک دہ عوا له گہ ل ہودا دہ کا (۵ / ۱۰۴).

نالی له نیوہدپری یہ کہ مدا شیعی خوی له ناسکی و وردبینیدا بانتر له شیعی ہمووان دہ زانئ وہ له نیوہدپری دووہمدا وئنہ یہ ک نہ ہینئتہوہ وئہ لئ: کہی گورس یان پتک (شیعی خہ لقی) له ناسکیدا له گہ ل تالی ہاوریشم (شیعی نالی) بہرانبہری دہ کا. شیعی خہ لقی = پتک / شیعی نالی = ہودا (تالی ہاوریشم).

بہ پامانیکی کورت بؤمان دہرئہ کہوئ کہ نیوہدپری یہ کہم چہ مکیکی ئاشنا و چہن پاتہ کراوہ کہ شاعیر له نیوہدپری دووہم بہ کہ لک وەرگرتن له تیکنیکی ئاشنایی سرنہ وہ (Defamiliarization) توانیوہ تی له چہ مکیکی ئاسایی، دیمہ نیکی جوان و ہونہری بخولقیئ.

بؤجی نہ گریم سہد کہ پتہم دل دہ شکینی بؤمہی نہرژئ شیشہ له سہد لاوہ رزاوہ (۶/۵۴۱).

نالی له نیوہدپری یہ کہ مدا باس له گریان و دل شکانی خوی ئہ کا کہ دل شکان چہ مکیکی عہ قلی و ئاساییہ وہ دووہ له ہہ رچہ شنہ دیمہ نیکی خہ یالآوی؛ بہ لآم له نیوہدپری دووہمدا، بہ کہ لک وەرگرتن له سروشتی ہست پئ کراو، ہاوتایہ کی شیوا و خہ یالآوی بؤ نہم چہ مکہ نہ دوزیتہوہ کہ بہ راستی جوان و دلرپینہ: گریان = پڑانی مہی / سہد کہ پتہ دل شکاندن = له سہد لاوہ شکاندنی شیشہی مہی

بۇ دەكەي تەكلىفى رەسى ئولفەت و يارى لە من ؟ كەي بە سوحبەت ناشنايە سالىكى رىنگەي عەدەم (۵/۳۱۹).

رەسى ئولفەت و يارى = ناشنا بوون بە سوحبەت و هاونشيني / من(شاعىر) = سالىكى رىنگەي عەدەم.

دَل سىياسەنگ نەبى مائىلى خاكى وەتەنە خالى لە على حەبەشە، ساكى بوردى يەمەنە (۱/۵۳۰).

سىياسەنگ بوونى دَل = خالى لە على حەبەشە (كوچكە رەش، حجرالاسود) / مائىلى خاكى وەتەن = ساكى بوردى يەمەن (بەھەشت)

سۆزى دَلمە باعىسى تاو و كوئى گريان مەعلومە كە ئاگر سەبەبى جۆششى ئاوه (۹/۵۴۳).

سۆزى دَل = ئاگر / تاو و كوئى گريان = جۆششى ئاوه

زولفت سەبەبە، دَل بە عوزارت كە دەسووتن سووچى شەوہ وا قاتىلى پەروانە چرايە (۴/۵۷۰).

زولف = شەو / دَل = پەروانە / عوزارت (پرومەت) = چرا / سووتانى دَل = مردنى پەروانە

لە جگەرگۆشەي شىعەرم مەدە مەعنابى خراب بىخەتا كەس نىبە پازى كە لە ئەولادى درى (۷/۶۶۰).

جگەرگۆشەي شىعەر = ئەولاد / مەعنابى خراب دان لە شىعەرى شاعىر = لىدان لە مندالى كەسپى بى سووچ و تاوان.

يار دلى خوئىن و چاوى پرلە گريانى دەوى ئارى ئارى گول لە باغان ئاوى بارانى دەوى (۱/۷۰۶).

يار = گول / چاوى پرلە گريان = ئاوى باران

لە سايەي كوفرى زولفت دَل (فنافى النورى) ئىمانە مەئىن زولمەت خرابە وەسلى پەروانە لە شەو دايە (۴/۵۶۴).

كوفر = زولمەت / زولف = شەو / دَل = پەروانە / فنافى النورى ئىمان = وەسلى پەروانە

ئەم شىوازە كە لە شىعەرى شاعىرانى سەبكى هيندىدا، بە وردى كەلكى لى وەرگىراوہ بە جۆرى كە گەورەترىن تايبەتمەندى شىعەرى ئەم

سەبكەيە، لە زەينى وشيار و ھونەرى ناليدا بە جوانى خۇ ئەنوئىن. لە و چەند بەتەي سەرەوہ ، نالى لە نيوەدپىرى يەكەمدا، چەمكىكى زۆرتر

زەينى و ئاوەزى باس ئەكا، پاشان بۇ نىك كردنەوہى ئەو چەمكە زەينى و دروشمىانەي خۇي بە بەردەنگ، ھاوتەرىپىكى بەرھەست و ھونەرى

ئەھىئى (نيوەدپىرى دوھەم) كە ھەر دوو لايەن لە يەك شت ئەدوئىن بى ئەوہى پىوہندىدەرىكى راشكاو لە نىوانياندا ھەبىت كە ئەم جۆرە

پىنكپاتە ھەمان پىنكپاتەي شىوازي ھاو سەنگىيە.

۲-۱-۳: لايەنى يەكەم بەرھەست، لايەنى دووہم بەرناوہز:

وہحشىيە لىمان لە بەر تەعنەي رەقىبى سەگ سىفەت راستە ھەرزى رۆحى بۇ وەسواسە شەيتانى ھەيە (۶/۵۸۰).

يار = زى رۆح / رەقىب = شەيتان

دنيا بەفيداي قەددى بكە دامەنى بگرە «طوبى لمن اختار على المال مالا» (۹/۱۱۴).

مانا: " سامانى دونيا بكە بە قوربانى بالاي و دەسەو داوتى بى خۇزگە بەوہى كە بىر لە دوارۆژ ئەكاتەوہو ئاكام و بەرھەمى دوايى لا بە

نرخترە لە سامانى دونيا".

دونيا = المال (مال و سامان) / قەد و دامەنى يار = مال (ئاكام و بەرھەمى دوايى).

۳-۱-۳: ھەر دوو نيوە دپىر بەرھەست:

ھەروا كە پىشتر ئامازە كرا لە شىوازي ھاوسەنگىدا، بابەتپكى عەقلى بە يارمەتى نمونەيەكى ھەست پىن كراو شىرۇفە ئەكرى بۇيە كە شفى

نيوہدپىرى ھەست پىن كراو بۇ شەرحى نيوہدپىرى عەقلى لە لايەن شاعىرانى سەبكى ھىندى بايەخى ئەدەبى زۆرى بووہ

به اندك فرصتى از هم خيالان پيش مى‌افتند تواند هر كه صائب پيش مصرع را رسانيدن(سائيب، ۱۳۷۰، ۶: ۳۰۱۸).

له شيعرى ناليدا هه‌ندى جار هه‌ر دوو لايه‌نى ئەم هاوسه‌نگييه يه‌ك جوړن: لەم پروانگه‌وه، له نيوان پيش نيوه دپړ(پيش مصرع) و نيوه‌دپړى به‌رچاو(مصرع برجسته) هاوسه‌نگييه‌ك له بوارى بايه‌خى ئەده‌بى پي‌ك دى كه ئەم هاوچه‌شنييه به‌رده‌نگ ناچار ئەكا كه يه كئ له و لايه‌نانه‌كه به يارمەتى لايه‌نيكى تر رافه بكا وه ئەوهى كه به‌رده‌نگ له كام لايه‌ن بو رافه‌ى لايه‌ن تر به‌ره ئەگرئ بۆ زه‌وقى هونه‌رى وى ئەگه‌رپته‌وه ئەوهى لپرده‌دا گرنگه، ئەكتيف بوونى به‌رده‌نگه كه بۆ تيگه‌يشتن له‌مه‌به‌ستى شاعير ئەبن لايه‌نيك هه‌لپژئ.

هه‌ر چه‌نده كه رووتم، به خودا مائيلى رووتم بئ به‌رگييه عيلله‌ت كه هه‌تيو مه‌يلى هه‌تاوه (۴/۵۴۰).

لەم به‌يته دا هه‌تيوى بئ‌جل و به‌رگ له به‌رامبه‌ر شاعيرى رووت و بئ‌نه‌نوا وه هه‌تاوه له به‌رامبه‌ر رووى يار رۆلى هاوسه‌نگى ئەبين: واته سه‌ره‌پاى رووتى و بئ‌نه‌نوايى عاشقى رووى تۆم هه‌روه‌ها كه هه‌تيو (له وه‌رزى زستاندا) له به‌ر بئ‌جل و به‌رگى خۆى ئەداته به‌رتيى هه‌تاوه تا تۆزئ له سه‌رما وه‌حه‌سپته‌وه. رووت و بئ‌جل و به‌رگ= هه‌تيو / روو(روومه‌ت)= هه‌تاوه

هه‌ناسه‌م زولفه‌كه‌ى لاداوه مه‌يليكى نه‌كرد چاوى نه‌سيم ئەنگووت و شه‌و رابورد و نه‌رگس هه‌ر له خه‌ودا به (۵/۵۶۴).

لەم به‌يته‌دا، هه‌ناسه‌ له‌گه‌ل نه‌سيم؛ زولف له‌گه‌ل شه‌وه و چاوه‌ له‌گه‌ل نيرگزدا هاوسه‌نگن. هه‌ناسه‌ هه‌لكيشان= هه‌لكردنى نه‌سيم / لادانى زولف= تپه‌په‌پى شه‌وه / مه‌يل نه‌كردنى چاوه‌ و نه‌پروانين= له‌خه‌ودا بوونى نه‌رگس.

گو‌شه‌گيرم له برۆت و موته‌وه‌ححيش له موژه‌ت رۆحى شيرينم ئەبه‌ر شير و قولابى نادهم (۴/۳۱۶).

برۆ= شير(شمشير) / موژه= قولاب

عاشقى بئ دئ ده‌نائه‌ى مه‌يلى گريانى هه‌يه بئ‌شكه هه‌وره تريشقه تاوى بارانى هه‌يه (۱/۵۷۸).

نائينى عاشق= هه‌وره‌تريشقه / گريان= باران

خه‌نده‌ت بوته باعسى گريانى ده‌مادم به‌رقه سه‌به‌بى بارشى بارانى به‌هارى (۲/۶۵۴).

خه‌نده= به‌رق(هه‌وره‌تريشقه) / گريانى ده‌مادم= بارشى بارانى به‌هارى.

تاليى ليوين و ئەلقه‌ى زولفمان نيشان ئەدا راره‌وى ميسرين و ئەوه، پروومان له مولكى چين ده‌كا (۲/۱۰۸).

ليو= ميسر / زولف= چين.

۳-۴: هه‌ردوو نيوه دپړ به‌رئاوه‌ز:

مومكين نييه جه‌لبى دئ خووبان به من و تۆ نه‌مبيستوو ته‌سخيرى مه‌لايك به مه‌لاين

خووبان= مه‌لايك / من و تۆ= مه‌لا

۳-۵: شيوازى هاوسه‌نگى به تۆزئ پيوه‌ندييه‌وه:

هه‌روه‌ها كه پيشتر ئاماژه‌كرا له شيوازى هاوسه‌نگى نابن دوو لايه‌نى شيعر پيوه‌ندى مانايى يان رپژمانيان پي‌كه‌وه بيئ. (به تۆزئ

ساناگرى) له شيعرى ناليدا نموونه‌گه‌لپك به‌دى ئەكړئ كه له نيوان دوو لايه‌نى شيعر (هه‌ر دوو لايه‌ن به‌ره‌هه‌ست) پيوه‌ندييه‌كى رپژمانى

زۆر ناسك هه‌يه كه له‌م جوړه پي‌كه‌اته‌دا نيوه‌دپړى به‌رچاو بۆ چه‌سپاندى يان رپه‌ت كردنه‌وهى حوكمي‌ك به شيوه‌ى پرسيار دپته‌ ئاراهه،

كه‌ئەم جوړه پرسيارانه حاشاه‌ئنه‌گره‌ واته ئەكړئ ئينكار بكړئ وه‌كوو نموونه‌يه‌ك كه شه‌فيعى كه‌دكه‌نى له كتيى " شاعيرى ناوئنه‌كان"

به ناوى شيوازى هاوسه‌نگى ئەپه‌ئ:

خوش له سهر سينه‌ى سهرى هه‌لداوه دوو گۆى سهر به مۆر مات و چه‌يرانم كه عه‌رعه‌ر كه‌ى هه‌نارى گرتووه؟ (۲/۵۴۴).

قه‌ددى به‌رزى يار = عه‌رعه‌ر / دوو گۆى سهر به‌مۆر (دوو مه‌م) = هه‌نار / سهره‌لدانى دوو مه‌م له سهر سينه‌ى يار = هه‌نار گرتنى عه‌رعه‌ر

گرده‌ن كه‌چى زولفى بووى سا دل مه‌ده به‌ر موژگان واخۆت له ته‌ناف داوه ئيتر له قه‌ناره‌ت چى؟ (۲/۶۴۹).

زولف = ته‌ناف / موژگان = قه‌ناره

«قه‌ناره دارىكه قولابى ئاسنى پيوه‌يه قه‌ساب گۆشى پيا هه‌لئه‌ه واسن» (موده‌رپيس وئاريكاران، ۱۳۹۲: ۶۴۹).

ئه‌تۆ مپىرى يو مه‌ه‌روويان ستاره‌ن له خزمه‌ت شه‌وقى تۆ دا شه‌وچراچين؟ (۵/۳۵۷).

مپىر (خۆر) = شه‌وقى تۆ / ستاره = شه‌وچرا

پيڤكه‌ته‌ى شيوازى هاوسه‌نگى له شيعرى نالى ئه‌وه‌مان بۆ ده‌ر ئه‌خا كه نالى له هه‌ر چوار چه‌شنى ده‌كار كردنى ئه‌م شيوازه كه‌لكى وه‌رگرتووه

به‌لام له نيوان دوو حاله‌تى پيش خستنى ئه‌مى عه‌قلى و دواخستنى بابه‌تى هه‌ست پى كراو يان پيچه‌وانه، نالى له حاله‌تى به‌كه‌م زۆرتر

كه‌لكى وه‌رگرتووه (نۆ جار حاله‌تى به‌كه‌م، دوو جار حاله‌تى دووهم) كه له سه‌بكى هيندييشدا ئه‌م پيڤكه‌ته له شيوازى هاوسه‌نگى، زۆرتر

باوه به‌لام له نيوان دوو حاله‌تى لايه‌نئىك عه‌قلى و لايه‌نئىك هه‌ست پى كراو يان هه‌ر دوو لايه‌ن هه‌ست پى كراو هاو پيژيه‌ى و ته‌ناسوبئىك له

شيعرى نالى به‌دى ئه‌كړئ (حالته‌تى به‌كه‌م يازده جار، حالته‌تى دووهم هه‌شت جار). كه‌وابوو نالى سهره‌پاي ئه‌وه‌ى كه بۆ نيژىك كردنه‌وه‌ى

ئه‌مريڤكى عه‌قلى به زه‌ينى به‌رده‌نگ ئه‌م شيوازه به‌كار دپيژيه‌هه‌روها بۆ بزوتنه‌وه‌ى زيادترى هه‌ستى به‌رده‌نگ وپيشاندان و ده‌رخستنى زيادترى

جوانپيه‌كانى يار و راده‌ى ئه‌وين و سوۆزى خۆى، له‌م شيوازه ئه‌ده‌ببپه‌ كه‌لك وه‌رئه‌گري.

پيڤكه‌ته	لاپه‌ره	پيژيه
لايه‌نى به‌كه‌م به‌رئاوه‌ز، لايه‌نى دووهم به‌ره‌هه‌ست:	نالى، ۱۳۹۲: ۱.۰۴، ۳۱۹، ۵۳۰، ۵۴۱، ۵۴۳، ۵۶۴، ۵۷۰، ۶۶۰، ۷۰۶	۹
لايه‌نى به‌كه‌م به‌ره‌هه‌ست، لايه‌نى دووهم به‌رئاوه‌ز:	۵۸۰، ۱۱۴	۲
هه‌ر دوو لايه‌ن به‌ره‌هه‌ست	۱.۰۸، ۳۱۶، ۳۵۷، ۵۴۰، ۵۴۴، ۵۶۴، ۵۷۸، ۶۴۹، ۶۵۴	۹
هه‌ر دوو لايه‌ن به‌رئاوه‌ز	۷۱۷	۱

۲-۳. پيژيه‌و نيوه‌پۆكى شيوازى هاوسه‌نگى له شيعرى ناليدا:

له ۱۱۵۳ به‌يت شيعرى كوردى نالى (ئه‌م پيژيه، شيعره‌ غه‌يره كوردبپه‌كانى نالى له‌به‌ر ناگري، به‌لام ئه‌و به‌يتانه‌ى كه نيوه‌دپيڤكى كوردبپه‌ ره‌چاو كراوه) ۲۱ به‌يت

دۆزراوه كه هه‌موو مه‌رجه‌كانى شيوازى هاوسه‌نگى (كه‌له‌م وتاره‌دا باسى لى كرا) تپدا به‌دى ئه‌كړئ (دوو له سه‌تى (۲/.) شيعره‌كان .

بابه‌ت و ناوه‌رپۆكى ئه‌م شيعرانه زۆرتر وه‌سف و پيدا هه‌لگوتنى جوانى يار و ده‌رپيڤنى راده‌ى ئه‌وينى شاعير پيشان ئه‌دا:

رېژە	ناوہ رېؤک
۱۷	پیدا هه لگوتنی جوانی یارو دهر برپنی رادهی نهوینی شاعیر
۲	په سنی شیعری خو
۱	دهر برپنی ههستی دوری له نیشتمان
۱	دهر برپنی ههستی ناھومیدی و نارہزایی دواي هیژشی قاجار

«نالی بروای به عه شقی زهوینی بووه. ژن گه وره ترین دیارگه ی عه شقی نالیبه» (نه حمه دی، ۱۳۹۵: ۳۸۲). «له زوربه ی شیعره کانی نالی، عه شقی مه جازی و زه مینی ئاشکرا و پروونه. نهو، له م جوړه شیعرا نه دا گرنگی زور نه دا به عه شقی مه جازی وه له هه بوونی نه م جوړه نهوینه دا مروؤف به ناچار نه زانئ» (هه مان: ۳۹۲).

رېژه و نیوه رېؤکی شیوازی هاوسه نگی له شیعری نالیدا نهو راستیبه نه سه لمیئې که نالی به هو ی زالیوون به سه زمانی عه رهبی و فارسی و خوئندنه وهی شیعری

شاعیرانی نه م زمانانه، به تابهت زمانی عه رهبی که ئاخیزگه ی زانستی به لاغه بووه له م شیوازه نه ده بیبه به هره ی وهرگرتووه به لام راده ی که لک وهرگرتنی

له م شیوازه له ناستیکی سروشتیدا بووه وه هه روها که لقه کانی تری زانستی به یانی (خوازتنه وه، خوازه وه درکه) به کار هیناوه، له م شیوازه شی که

جوړیکه له وچواندن: که لکی وهرگرتووه. ناکرئ بلین که شیوازی شیعری نالی هیندی بووه به لام هه روک له م توئینه وه درکه وت نالی توانیوه تی

له م شیوازه زورتر بویشاندانی جوانیبه کانی یارو دهر برپنی راده ی نهوین و عه شقی خو ی زور هونه رمه ندانه که لک وهرگرتی به جوړی که هه ندی له و به ی تانه وه کوو

«هه رچه ند که پرووتم...»، «بوچی نه گریم...»، «عاشقی بن دل دهنائی...» و... توانیوه تی ده فیری نه دیبان و کوړه نه ده بیبه کان به چی هیلین و بخزیته ناو ئاپوره ی

خه لکه وه و بییته قسه ی سه رزاری بوئزان و خه لکی ئاسایی.

شیتیکی تر که شایانی باسه، ئاسایی که لک وهرگرتنی نه م شاعیره له م شیوازه نه ده بیبه یه؛ به واتایه کی دیکه نالی وه کوو زوربه ی شاعیرانی سه بکی هیندی که هه ولیان

داوه نیوه دپری به رچاو زور ئالوز و سه رسوو پهنه رین به جوړی که به رده نگ به نه سه تم بتوانی ته بابی به ک له نیوان دوو نیوه دپری (پیش نیوه دپری و نیوه دپری

به رچاو) وه دوزیته وه، له م شیوازه که لکی وهرنه گرتووه به لکوو له به ستینیکی ئیجگار ئاسایی و سروشتی وه له هه مان کاتدا خه یالوی و دلرفین، بو دهر برپنی بیری

وه گه پرو سه بیالی عاشقانه ی خو ی نه م شیوازه ی به کار هیناوه تاراده بیبه ک که رنکه خوئنه ریکی نه ده بناس وا هه ست بکا که نالی به هه لکه وت نه به نه نقه ست

له م شیوازه که لکی وهرگرتووه.

دهره نجام:

نالی وه کوو شاعیریکی بلیمهت و لپهاتووی کورد، که جگه له زمانی زکماگی خو ی، سین زمانی عه رهبی و فارسی و تورکیشی زانیوه و به م زمانانه ش شیعری گوتووه

له شیوازی هاوسه نگی که به کن له لقه کانی زانستی به یان و هه روها به کن له تابه تمه ندیبه هه ره گرنه کانی شیوازی هیندی بووه که لکی وهرگرتووه .

له پرووی پیکهاته و ساختاری شیوازی هاوسه نگی نالی له هه ر چوار چه شنی نه م پیکهاته که لکی وهرگرتووه وه له نیوان دوو شیوه ی گشتی لایه نیک به رناوه زو

لایه نیک به رهه ست یان هه ردو لایه ن به رهه ست ته ناسوب و هاوسه نگیبه ک به دی نه کرئ نه مه ش نهو راستیبه مان بو دهرده خا که نالی ته ها بو نیک کردنه وه ی

نه مریکی عه قلی به زهینی به رده نگ له م شیوازه که لکی وهرنه گرتووه به لکوو بو پیداهه لگوتن و وه سفی شته ماددی و سروشتیبه کان و بزووتنه وه ی زیاتری ههستی

به رده نگ نه م زانسته نه ده بیبه ی خستوته گه ر.

پژدهی خواری به کار بردنی شیوازی هاوسهنگی له شیعی نالیدا (دوو له سه تی شیعرهکان) نهوه مان بو دهردهخا که نالی له ناستیکی سروشتی و ناسایی

له م شیوازه به هرهی وهرگرتوووه وه له م رووه وه ناکرئ بلیین شیعی نالی نه چپته خانهی سه بکی هیندییه وه.

نیوهروکی نهو شیعرانهی که نالی له واندا له شیوازی هاوسهنگی که لکی وهرگرتوووه نهو راستیه نه سه لمئیی که نالی زورتربو پیشاندانی جوانیهکانی یارو

ده برینی رادهی نهوین و عه شقی خوئی، به شیوازیکی ناسایی به دوور له ههر چه شنه ئالوژییهک، وه له هه مان کاتدا زور هونه رمه ندانه و هه ست بزوین له م ئامرازه نه ده بییه که لکی وهرگرتوووه تاراده بییهک که رهنگه به ردهنگ نه گه ری هه لکه وت بوونی که لک وهرگرتنی شاعیر له م شیوازه نه ده بییهی بو دروست بیی به جوړنیک که هه ندئ لهو به یه تانه توانیویه تی له نیو کومه ئی خه لکی ناساییدا په ره بستیی.

پیشنیار:

پیشنیار نه درئ که شیوازی هاوسهنگی له شیعی شاعیرانی دیکه ی کورد به تایبهت شاعیرانی سه رده می نالی، که سه بکی هیندی باو بووه بخرپته بهر باس

و توپئینه وه تا دهر که وئ که شاعیران شاعیرانی تریش بیجگه نالی له م شیوازه که لکیان وهرگرتوووه یان نا؟ وه نه گه ر شاعیرانی دیکه ش نه م شیوازه یان به کار

هیناوه

راده و چۆنیه تی که لک وهرگرتنی وان له به راورد کردن له گه ل نالیدا چۆن بووه؟

سه رچاوهکان:

۱- نه حمه دی، جه مال (۱۳۹۵). تاریخ ادبیات کردی از آغاز تا جنگ جهانی اول. سه قز: نه شری گوتار.

۲- حه کیم نازهر، موحه ممه د (۱۳۹۰). «اسلوب معادله در غزل سعدی». وهرزنامه ی نه ده بی فیترکاری. ژ. به هاری ۱۳۹۰، ۱۶۳-۱۸۸.

۳- خوسره وی، حوسه یین (۱۳۸۹). «اسلوب معادله در شعر». وهرزنامه ی شیعر. ژ. به هاری ۱۳۸۹، ۵۸-۶۲.

۴- شه فیعی که دکه نی، موحه ممه د رهزا (۱۳۸۹). شاعر آینه ها. چاپی نوهه م. تاران: نه شری ئاگه.

۵- _____ (۱۳۹۲). صورخیال در شعر فارسی. چاپی شازده هه م. تاران: نه شری ئاگه.

۶- شه میسا، سیرووس (۱۳۸۳). سبک شناسی شعر فارسی. چاپی یه که م. تاران: نه شری میترا.

۷- موئه ززئیی، عه لی موحه ممه د (۱۳۸۹). «اسلوب معادله و کاربرد آن در شعر فارسی». گوڤاری عیرفانیات له نه ده بی فارسی. ژ. به هاری ۱۳۸۹، ۱۳۱-۱۴۶.

۸- موده رپئیس و ئاریکاران (۱۳۹۲). دیوانی نالی. چاپی نوهه م. سنه : نه شری کوردستان.